

Hazatérések. Nemzeti integráció, önazonosság, identitáspolitika egység és különbség erőterében

A klasszikus nemzeti történeti narratívák lényegében adottnak veszik a „nemzetnek” mint egységes, más kötődéseket felülíró közösségnek a létét. Ennek megfelelően a nem egységes keretben létező nemzetek történetét gyakran a szétszakítottság, az elszakítás és az egymásra találás, egyesülés történeteiként értelmezik az egyik oldalról, az elszakadás, az irredentizmusa történeteként pedig a másik oldalról.

A hagyományos elbeszélések meghaladásának számos módja alakult ki. Az egyik például, hogy a nemzetépítést társadalom- és politikatörténeti folyamatként mutatják be, s a közösség konstruált voltának leszögezésén túl elemezhetőnek tartják magát a nemzetépítést is, vizsgálhatónak politikai eszközrendszerét, intézményeit, tartalmát. Ugyanakkor bizonyos mértékig elismerik, legalább a folyamat végső állomásaként, hogy a nemzet egységes entitás.

Másfelől a csoportok nélküli etnicitás és ettől nem függetlenül a mindennapi etnicitás megközelítése éppen ez utóbbi feltételezés premissza jellegétől szeretne megszabadulni. Eszerint nem tekinthető adottnak a csoport vélelmezett tagjainak önazonossága, lehet kívülről rávetített is. Az önazonosság, illetve annak szerkezete, esetleges hierarchiája egyénileg amúgy sem állandó és szilárd, bizonyos értelemben a körülmények és az egyén kölcsönhatásának eredménye. Létrehozása és megnyilvánulása társadalmi folyamat, interakciók során történik. Vannak ugyan úgynevezett

etnikai vállalkozók, akik a csoportot egységesnek szeretnék látni, de az ő tevékenységük is külön vizsgálat tárgya lehet.

A diszkurzív megközelítés megint más: eszerint a társadalom és így a nemzet léte is reprezentációk rendszere. Művelői egyrészt ideológiává transzformálják a nemzetnek a nemzetépítésben központi jelentőségű fogalmát, hiszen nem csupán a diskurzusnak a valósághoz való egyértelmű viszonya oldódik fel a reprezentációk képlekenységében, de maga sem független képviselőitől és a megragadni kívánt hatalmi viszonyoktól. Másrészt azonban a diszkurzusok finom elemzésével első látásra azonos reprezentációk is nagyon különbözőnek bizonyulhatnak, akár a közösség tagolódását, akár a magukba foglalt hatalmi és hierarchikus szerkezetet nézzük. A diskurzusok fenntartóinak viszonyrendszere a nemzet fogalmának látszólagos egyértelműségét is kikezdheti.

Nem lehet célunk a különböző megközelítések hermetikus elkülönítése, igaz vagy hamis voltuk eldöntése. Mindezek külön-külön érvényes és megalapozott történeti elbeszélésekhez vezethetnek. Az is egyértelmű, hogy mindegyik értelmezés más-más csoportként konstruálja vizsgálata tárgyát, nem egy esetben a társadalom jól elkülöníthető részeire fókuszálva. A nemzetépítés elkülöníti a nemzet „építőit” és „alanyagát”. A csoportok nélküli és a mindennapi etnicitás számára a két csoport közti kapcsolat kevésbé egyirányú, sokkal inkább kölcsönös, illetve ezek megosztottsága, az egyéni viszonyulás is kiemelt szerepet kap. A diszkurzív elemzés értelemszerűen a szövegek létrehozóit és az ő közösségképüket értelmezi, s illetéknéppen közel áll a nemzetépítés felfogásához. Ugyanakkor itt nem szükségszerű a társadalmi hatás, a csoporttudat közvetlen formálása. Fontos és izgalmas kérdés ezeknek a megközelítéseknek az egymáshoz való viszonya és összeegyeztethetősége, különösen annak tükrében, hogy jól elhatárolható társadalmi csoportokat vizsgálnak. Felmerül továbbá az a kérdés is: milyen hatása lehet mindennek a „nemzetre”, a közösségre? Miként szembesül ezzel a nacionalizmus politikai mozgalma? Milyen hatással vannak erre a nemzetfelfogás különbségei? Végül miként alakíthatja át mindez a korábbi, egyenmű történeteket?

Összeállításunk célja mindennek számba vétele olyan esettanulmányok segítségével, amelyek illusztrálják, hogy a nemzet egysége az idők során miként viszonyult a valós integrációhoz. Számításba vesszük az intézményes egységesítést, a jogrend változásait, a különböző politikai kultúrák hatását, a kisebbségi elitek pozícióit és ehhez kapcsolódó diskurzusait. Rákérdezünk, miként kapcsolhatók össze a különböző szintek és szereplők (egyének, mindennapiság, interakciók, diszkurzív fellépés stb.), beszélhetünk-e egyáltalán közösségről vagy inkább csak kisebb csoportokról.

Ugyanakkor tudni szeretnénk: levonható-e ezekből az esetekből valamilyen következtetés a megelőző, kisebbségi időszakra vonatkozóan is? Vajon a gyakori konfliktusok tényleg csupán a hazatérés pillanatának következményei, vagy messzebbre visszanyúló, strukturális okok is felsejlenek mögöttük? Ennek megítélésében fontos az anyaállam–kisebbség–lakóhely szerinti államhármass viszonyrendszere is. Itt nem feltétlenül a kisebbség kettős alárendeltségéről van szó, hanem annak önálló, a másik kettőhöz képest mozgástérrel rendelkező szereplőként való felfogásáról is. Ennek következtében a hazatérés egy adott pillanat egyensúlyi állapotának meg bomlását is magával hozza, annak minden következményével.

A szerk.